

A szemlélődés liturgikus útján

Adalékok a római egyház liturgikus képtiszteletéhez

KAJTÁR EDVÁRD

Pázmány Péter Katolikus Egyetem /
Pázmány Péter Catholic University Budapest (HU)
e.kajtar@gmail.com

Title: *Through the Liturgical Path of Contemplation. Additions to the Liturgical Image Veneration of the Roman Church.*

Abstract: *The new Rituale Romanum, published after the II. Vatican Council, formulated new theological and spiritual aspects for Catholics following the Roman Rite in its blessing liturgy prepared for the blessing of holy images or statues. These aspects are new to the extent that they significantly changed the structure and texts of the blessing rituals known/used until then, and to the extent that these ritual actions follow tradition, that held in 787 teaching of the II Universal Council of Nicaea on the veneration of the images of the Lord and the saints is being updated. This study revolves around the theologically rich and questionable liturgy of the blessing of images.*

Keywords: *icon; blessings; Rituale Romanum; second council of Nicaea; mystery of the incarnation; contemplation and liturgy.*

Bevezetés

Egy témát jól ismerő olvasó szeme könnyen megakad, ha az addigi olvasmányai, kutatásai alapján megismert igazságok rendszerében fellelhető tartalmi mintázattól nagyon eltérő, ám mégiscsak a témával kapcsolatos információra bukkan. E felfedezések rendszerint igen termékenyen hatnak a kutatóra, hiszen kritikai nyomás alá helyezik az addigi ismereteit, és ezzel mintegy rákényszerítik őt arra, hogy egyrészt árnyalja a témájáról addig megismert tudását, másrészt arra inspirálják őt, hogy folytassa kutatásait a témában, „ásson mélyebbre” annak megismerésében. Így voltunk ezzel mi is, amikor kezünkbe vettük 2022-ben a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia megbízásából a Magyar Liturgikus és Egyházzenei Intézet által összeállított *Szentelések és áldások* című liturgikus kiadványt.¹ Ez a kis méretű liturgikus könyv – ahogyan azt a Püspöki Konferencia által összeállított *Bevezetésben* olvassuk – a 2012-ben magyar nyelven megjelent, szentszéki mintakiadást (*editio typica*)² követő *Áldások Könyve*³ „kicsinyített”, lerövidített, a liturgikus gyakorlatban talán jobban kezelhető változata (lenne). E zárójel is azért indokolt, mert mint azt e tanulmányban látni fogjuk, ez a könyv valójában nem az ÁK egy variánsa, hanem egy olyan áldó liturgiákat tartalmazó kötet, amely nemcsak a hatályos (és használandó!) *Áldások Könyvéből* lett kivonatolva, hanem máshonnan is, és pont ez a „vegyes eredet” az, amely az ÁK-ben közölt áldástológia mintázatától való szembeötlő eltéréseket hordozza. Ez a markánsan más teológiai szemléletmód mutatkozik meg e két, egyformán (!) hatályos magyar áldó liturgiát tartalmazó könyvben a Krisztusnak, illetve a szentek képeinek megáldási liturgiájának szövegeiben. A két kötetben az ezzel a liturgiával kapcsolatban megfigyelhető teológiai különbség annyira erős, hogy mindez megérdemelt egy részletes vizsgálatot – ennek eredményeit foglalja össze e dolgozatunk.

¹ *Szentelések és áldások*, a továbbiakban SZÁ.

² *De Benedictionibus*, a továbbiakban DB.

³ *Áldások Könyve*, a továbbiakban ÁK.

Egy későn érkező, de nem elkésett liturgikus könyv – az *Áldások Könyve*

Amikor 1984-ben a Szentszék megjelentette a *Rituale Romanum* áldó liturgiákat tartalmazó *De Benedictionibus* című kötetét, a legtöbb új (tehát a II. vatikáni zsinat után megjelent) liturgikus könyv már régóta használatban volt, sőt voltak olyanok is, mint például a *Missale Romanum* vagy a *Liturgia Horarum*, amelyek addig már több kiadást is megértek, vagy készült az új, második kiadásuk.⁴ A Zsinatot követő változások/változtatások már 15-16 éve ismertek voltak, a liturgikus szemléletváltás már jó ideje *in actu* volt, amikor ez a könyv megjelenik. 1984-re tehát kikristályosodtak a gyakorlatban is azok a liturgikus elvek, amelyek az áldó liturgiák részei is lettek. Ezek jobbára formai, rituális újítások, mint például (a teljesség igénye nélkül):

- az áldás nemcsak egy ima elmondása a megáldandó személy vagy tárgy (tárgyi valóság) előtt/felett, majd keresztrajzolás rá (arra), szenteltvízhintés és kész;
- hanem az áldást kérő ima elmondása előtt minden áldáshoz találunk igeliturgikus részt is, amelyről túlzás nélkül kijelenthetjük, hogy a zsinat utáni megújulásnak mintegy az „egyenruhája”, hiszen az igeliturgia minden szentségi és szentelményi rítus szerves része lett;
- az igeolvasás és esetleges homília/katekézis (!) után a jelenlévők bevonásával elimádkozott egyetemes könyörgések következhetnek;
- ezt követi az áldó imádság, amely rendszerint hosszabb szövegzésű, mint amit az addigi *Rituale Romanum* tartalmazott;
- és igen nagy újdonság az is (ha nem a legnagyobb!), hogy egyes áldó liturgiákat laikusok is végezhetnek (például otthon, családi körben).

⁴ A *Missale Romanum* első kiadása (*editio typica*) 1970-ben, a második (*editio typica altera*) 1975-ben jelent meg; a *Liturgia Horarum* első kiadása (*editio typica*) 1977-ben jelet meg, a második (*editio typca altera*) 1987-ben jelenik majd meg, tehát a *De Benedictionibus* megjelenésekor (1984) már szerkesztették azt.

Az 1984-ig⁵ használt áldó rituálékhoz képest e laikus szemmel is megfigyelhető változások tényleg „forradalmiak”, de legalább ennyire radikálisak az egyes áldó imádságokban megjelenő teológiai is jelentős eltérések az addigi, nevezzük így, „tridenti” Rituálé szövegeihez képest. Ennek, mint ahogyan azt a *Bevezetésünkben* is említettük, egyik legszembetűnőbb példája a képek megáldásának liturgiája. De hát mi is történt ott?

Az ÁK képmegáldó liturgiája és elődeinek teológiai hibás szentkép-fogalma

A római liturgiában 1984-ig (2012-ig) a tridenti zsinat után, annak rendelkezésére 1624-ben megjelent – és néhány kiegészítéstől és kisebb változástól eltekintve a II. vatikáni zsinatig intakt – *Rituale Romanum* tartalmazta az egyes áldásokat, így a szentképek megáldásának a szertartását is.⁶ E kötet helyett a magyar nyelvterületen, az ezzel sokban rokon *Rituale Strigoniense* (a neve magyarul is használatos: *Esztergomi Rituálé*) is használatban volt (sokszor a római könyvet teljesen kiváltva) – a szentképek megáldásának rítusa ebben teljesen ugyanaz, mint a Római Rituáléban.⁷ Ezek felhasználásával a Magyar Katolikus Püspöki Kar az Országos Liturgikus Tanács által 1980-ban megjelentette magyar nyelven a *Szentelések és áldások a Rituale Romanum alapján (Ideiglenes használatra)* című kiadványt,⁸ amelyben a szentképek megáldásának magyar szövege a RR1624-ben található latin szöveg szó szerinti fordítása. Az ideiglenességre való hivatkozás a már készülő új DB és a majd abból megszülető ÁK megjelenéséig és hatályba lépéséig

⁵ Itt az áldások hivatalos latin szövegére és rítusára gondolunk, mert nyilvánvaló, hogy e latin kötetnek aztán elkészültek a nemzeti nyelvű fordításai, amelyek ezt követően jelennek majd meg – a magyar Áldások Könyve például csak 26 év múlva, 2012-ben.

⁶ Az általunk használt változata: *Titulus IX, Caput IX, 15: Solemnis benedictio imaginis*, in RR1624.

⁷ Az általunk használt változata: *Titulus VIII, Caput 34: Benedictio Imaginum*, in *Rituale Strigoniense*, 380.

⁸ A továbbiakban: *Ideiglenes*.

tartó időszakra utal. Mint említettük, 2012-ben megjelenik az *ÁK*, amely a *DB* hiteles és a Szentszék által validált magyar változata; a kötet egy teljesen új szentképmegáldó rítust (pontosabban rítusokat) közöl, új szerkezetben, új szövegekkel. Ezt a kötetet rövidíti le a 2022-ben megjelenő *SZÁ*, amelyben a szentképek megáldása mind a rítus szerkezetében, mind annak szövegeiben (egyetlen áldószövegében!) az *RR1624* Ideiglenes magyar változatának a szó szerinti újra közlése. A szentképek megáldásának liturgiájában az *SZÁ* tehát, noha tíz évvel későbbi, visszalép az *ÁK* liturgiájához képest, azzal nem egyező. E kötet szerkesztői, mint látni fogjuk, talán nem értették meg, hogy az *ÁK* nemcsak a rítus szerkezetében több/más (hosszabb – ez kritikai szempont volt a *SZÁ* megalkotásában), mint például az *Ideiglenes*, hanem a benne közölt imák teológiája is (nagyon) más.

Miért és miben áll ez a visszalépés? Tárjuk fel tehát e problémát, hiszen a két liturgikus szemléletmód közötti teológiai különbség, mint látni fogjuk, hatással van az Egyház megélt hitére. A kérdéses liturgiák szövegei magyar szövegfordítása megfelelő, így nem tűnik szükségesnek, hogy a vizsgált rítusokat a latin eredetjük alapján elemezzük.

Ami első látásra is egyértelmű: az *ÁK* más rítust hoz, ha Jézus Krisztus képét áldja meg az Egyház, mást, ha a Szent Szűz képét áldja meg, és egy harmadikat, ha egy szent képét áldja meg. Jelen tanulmányunkban csak a Krisztus-képek valóságára fókuszálunk, hiszen az itt feltárt valóságok elegendőek lesznek a Szűzanya és a szentek képével kapcsolatos teológia megértéséhez is.

A keresztség és a szertartást vezető (püspök vagy pap) szokásos köszöntését követően a celebráns kateketikai jellegű intellemmel fordul a jelenlévőkhöz. Ezt követően felolvas egy szentírási szöveget, amelyet rövid homília követ. Következnek tehát a misében szokásos formát követő Egyetemes könyörgések, utána pedig az ünnepélyes áldó könyörgés, amelynek van egy rövid változata is. Az imát ének kíséretében tömjénezés követheti, és következik a szertartás lezáró áldás és elbocsátás. A Mária és a szentek képei megáldásának ugyanez a szerkezete, csak – értelemszerűen – a szövegek tartalma más.

Helyezzük most egymás mellé a két áldás áldóimáját:

<p>A <i>Szentelések és áldások</i> áldóimája (33. oldal)</p>	<p><i>Áldások Könyve</i> áldóimája Jézus Krisztus képének megáldásakor (395. oldal/999. szám)</p>
<p>Könyörögjünk. Mindenható örök Istenünk! Te helyesnek tartod, hogy szentjeid képmását szobrok vagy festmények alakjában elkészítsük. Így valahányszor testi szemünkkel képmásukra tekintünk, cselekedeteikről elmélkedve szent életük példájának követésére buzduljunk. Kérünk, áldd + meg ezt a képet (szobrot, feszületet), amelyet szent Fiadnak (a Boldogságos Szűz Máriának, a mi Urunk Jézus Krisztus Anyjának – szent N.-nek) tiszteletére és emlékezetére készíttetünk. Add kegyelmedet, hogy aki ez előtt a kép (szobor, feszület) előtt Fiadat (a Boldogságos Szűzet, dicső apostolodat, szentedet, vértanúdat) könyörögve kéri és tiszteli, az ő érdemeiért nyerjen oltalmat a földön, és örök dicsőséget a mennyben. Krisztus, a mi Urunk által. Ámen.</p>	<p>Áldunk Atyánk, az emberi nem jóságos kedvelője, te Igédet elküldted a világba, hogy az érintetlen Szűztől testet öltve üdvözítőnk és elsőszülött testvérünk legyen, hozzánk mindenben hasonló, a bűnt kivéve. Krisztusban nekünk adtad a szentség legfőbb példáját: Őt, a Gyermeket tiszteli az Egyház, aki bölcsőben látva az esendő kisdedet, a mindenható Istent imádjá. Amikor arcát szemléli, a te jóságos arcodat látja, és szájából az élet igéit merítve bölcsességeddel telik el. Amikor szerető szíve mélységét kutatja, lángra gyújtja a Szentlélek tüze, amit ő az újjászületésre áraszt. Ha isteni vére bíborában tekinti, drága vérét tiszteli, amitől maga is fehér lesz. Mikor pedig Krisztus föltámadásának örvend, a Jegyes dicsőségének előízében osztozik.</p> <p>Esdve kérünk tehát Urunk, hogy Krisztusnak ezt a képét tisztelő híveid ugyanazt érezzék, ami Jézus Krisztusban is megvolt, és akik a földi ember képét viselik, egykor a mennyeiét is magukon hordozzák. Legyen Atyánk számukra Fiad az út, amelyen járjanak, ő legyen a szívüket megvilágító igazság, az élet, amelyből táplálkoznak. Ő legyen számukra a fény, amely eloszlatja az út árnyát, a szikla, ahol a fáradtak megpihennek, a kapu, amelyen át az új Jeruzsálembé juthatnak. Aki él és uralkodik mindörökkön-örökké. Ámen.</p>

Hol vannak az előre jelzett hibák? Az ÁK szövege sokkal hosszabb, mert hosszabb és kidolgozottabb a szerkezete is, sőt, mondhatni klasszikus liturgikus retorikával készült:⁹

- Az Atya áldó, dicsőítő megszólítását (*invocatio*) követően,
- az imádkozó közösség megvallja az Atya értünk és nekünk elküldött Fiában való üdvözítő hitét;
- aki testet öltött, vagyis emberi szemmel látható alakot öltött, és aki így önmagában a láthatatlan Istent láthatóvá, szemlélhetővé tette.
- E krisztológiai jellegű emlékezés (*anamnészis*) adja az Egyház számára a kérése igazságát (*petitio*): a látott, szemlélt, és az itt jelen lévő képen/szoborban ábrázolt Krisztushoz alakulhasson ő maga is, vagyis ő, az Egyház (és benne az egyes hívő) is legyen Jézus-képpé, Jézus-ikonná (a hívő ikonizációja);
- de nem Jézustól elválasztva: hanem ezen ábrázolás által folyamatosan tudatosítva a Vele való segítő, támogató, szeretető egységben (*doxologia*).

Soroljuk fel, tehát a teológiai problémás pontokat, és most még minden különösebb reflexió nélkül!

A SZÁ szövegének krisztológiai problémái:

- A Jézust Krisztust ábrázoló képek/szobrok teológiaiilag – úgy tűnik – egyenrangúak a Szűzanyát vagy a szenteket ábrázoló képekkel/szobrokkal.
- A szöveg azt sugallja, hogy Jézus élete és példája a kegyelem rendjében mintha egyenértékű lenne a Szent Szűz és a szentek életével és példájával;
- valamint az ebből fakadó érdemeik is az őket kérők számára ugyanolyan hatékony védelmet adnak a földön, és ugyanúgy dicsőséget szereznek a mennyben: tehát Jézusé ugyanúgy, mint a Szent Szűzé vagy a többi szentté – hiszen a szöveg egymás mellé teszi őket ebben (is).

Ez nyilvánvalóan nem lehet igaz. Az ÁK kivételével az eddig használt latin és magyar liturgikus könyvekben nincs jelen

⁹ Ehhez ld. Augé 1988, 476–480.

ez a differencia, és ez komoly hiba. Mintha a római egyháznak mindegy lenne, hogy kit/mit ábrázol, és azt miért teszi... Pedig nem mindegy!

A SZÁ szövegének hagiográfiai-kultikus problémái (Avagy mi is a szentképek meglétének, és a hozzájuk kötődő kultikus tevékenységnek, tiszteletnek a célja az Egyház életében, lelkiségében?):

- Az ima szövege szerint az Úr helyesnek tartja a szentek képmásának elkészítését. De ezt honnan tudjuk? Mire hivatkozik ez az ima, amikor ezt állítja?
- A testi szemeinkkel való képre/szoborra tekintés csak a szent életéről és tetteiről való elmélkedés miatt van (mintegy annak elindítója)? A szent életén, tettein elmélkedni kell, hogy az ezekben megfigyelt példa követésére buzduljunk: ez érthető. De csak ezért nézzük ezt az ábrázolást (a szentet magát)? Egy szent jelenléte a hívő ember életében „csak ennyi” lenne?

Az itt felsorolt problémák nem egy 1980/2022-es magyar kiadvány problémái pusztán, hiszen a tridenti RR és a hozzá illeszkedő RS is (amelyek e két magyar variáns eredeti szövegei) ezt az egyetlen, nevek behelyettesítésével átalakítható áldó imát hozza. Az ÁK „más liturgiája” tehát nemcsak kikerüli e teológiai problémás helyzetet, hanem azzal, hogy három liturgiává szedi szét a három „szentkép-kategóriát”, és az áldó ima krisztológiai tartalmát is elmélyíti – mondhatni – nemcsak a „helyére teszi”, korigálja a római egyházban az addigi liturgikus és spirituális képkultúrát, hanem ezzel mintegy létrehívja a római egyház eddig csak nyomokban létező „ikon-teológiáját” és „ikon-lelkiségét” is.¹⁰

¹⁰ A bizánci egyház ikonkultúrájához és képteológiájához képest Róma egyházából ez a valóság csak nagyon töredékesen és csak kateketikai és egyházművészeti célzattal volt jelen. Erről még lesz szó.

Elindulás egy római stílusú (rítusú!) liturgikus ikonteológia útján

Első lépés: Egy „elfelejtett” zsinati hitvallás
újrafelfedezése

Lex orandi legem statuat credendi – írta Aquitánai Proszper híres *Indiculus*ában.¹¹ A liturgia ugyanis hitvallás, vagyis az Egyház hitigazságainak feltárulkozása, megjelenése. Amit az Egyház hisz, azt ünnepli, éli a liturgiájában is. A liturgia tehát, főleg annak a szövegei – mivel azokban az Egyház a hitét mondja ki – az Egyház a hitből fakadó, hittől vezérelt mindennapjainak, életvitelének a mintázatát is meghatározza. A liturgia a hitnek életté, „gyakorlattá” alakításában az Egyház első számú „eszköze” – és ez igaz a Krisztus-ábrázolások liturgikus iránymutatására is. Van, ugyanis a római egyháznak is saját ikonteológiája; ennek alapvonásai – mint azt fent röviden áttekinthettük – a Krisztus-ábrázolás liturgiájából nyerhetők ki. Melyek tehát a római „stílusú” ikontisztelet alapvető sajátosságai? Mielőtt felvázoljuk ennek legfontosabb elemeit, át kell röviden tekintenünk a II. Nikaiai Egyetemes Zsinatnak (dátuma: 787) a Krisztusnak és a szenteknek a képeivel kapcsolatos tanítását (sőt, hitvallását!), hiszen ezt Róma egyháza is elfogadta/elfogadja. Azért is kell mindezt megtennünk, mert amint azt itt látni fogjuk, a II. Nikaiai Zsinat után, két év híján, 1200 évvel megjelenő *De Benedictionibus* „kép-tana” pontosan ezeket az elveket ülteti át a római egyház liturgikus gyakorlatába. A képekről szóló nikaiai tanítás/hitvallás a zsinati dokumentum elején található, és a görög Ὁμος, „meghatározás, definíció” fejezetcímmel ellátott, viszont kánonszámmal nem jelölt szövegtörzsében kerül kifejtésre. A zsinati szöveget a *Conciliorum Oecumenicorum Decreta* című gyűjteményes kötet kritikai kiadásában megjelent (laponként három hasábos kiadásban, vagyis görög, latin és olasz nyelven közölt) változat szerint elemeztük.¹²

¹¹ Ld. DH 246.

¹² COD 133–137.

A zsinati képteológia hangsúlyos elemei:

- A Krisztust, Szűz Máriát és a szenteket ábrázoló képek célja kultikus, vagyis az irántuk érzett hitvalló szeretet és tisztelet kifejezésének segítése.
- Az ábrázolt személyek között is hierarchikus különbség van, és a profán emberábrázolásokhoz mérten is e képek magasabb rendűek.
- A kép az evangélium hagyományos közlési módja az Egyházban, az evangélium hirdetésének eszköze, annak mintegy megjelenítése. A képi ábrázolás „nem szavakkal történő” (ἀγράφως) lemásolása, „lenyomata” ugyanannak, amiről az evangélium szól (εικονικῆς ἀναζωγραφήσεως ἐκτύπωσις). A kép az Egyházban, tehát, nem az evangéliumi elbeszélés merő ábrázolása (vagyis több mint *biblia pauperum!*), hanem annak megjelenítése: a kép tehát ugyanúgy közöl (és nemcsak megmutat!), és ugyanazt közli, mint a szó.
- A Krisztus-képek az Ige megtestesülésének megjelenítései, tehát nem Jézus-portrék. A megtestesülés: az Ige, a Szó fizikailag is tapasztalható, érzékszervekkel beazonosítható valósággá („képpé”) is vált. Egyértelmű tehát, hogy a Jézus-ikonok mások, többek (!), mint a Szent Szűz vagy a szentek képei.
- A kép csókolása, az előtte való leboruló hódolat az ábrázoltnak szól, és nem a képnek, mint tárgynak. A képpel jelzett (megjelenített) személyek közül csak a megtestesült Ige, Jézus Krisztus kap imádó hódolatot, az isteni természete okán (λατρεία – ἡ πρόπει μόνῃ τῇ θεῖα φύσει), a Szent Szűz és a szentek csak vallásos tiszteletben részesülnek (τιμὴν ποιῆσθαι).
- A megtestesült, emberré lett Ige láthatóvá tételének, vagyis a képe megfestésének (az ő megjelenítésének) célja: 1) a látott-nézett-szemlélt isteni személy iránti szeretetvágy felindítása; 2) és e szellemi és lelki tevékenység által a Szemlélthez alakulás akarása, az arra való készség kifejezése. Ez az Egyházban a kép általi szemlélődés értelme. Ez nemcsak

egy belső mechanizmus (pszichológiai kérdés), hanem elsősorban egyfajta sajátos hitbéli transzformáció, hozzáalakulás az „ősképhez” (πρωτότυπος), vagyis a láthatatlan isteni Igéhez, mégpedig azon Szentlélek „rejtett műve” által, aki az Isten Fiát Mária anyasága által láthatóvá tette (általa lett a Fiú Mária méhében emberré). Az ikon alkotója tehát a Szentlélek által látja és láttatja a megtestesülés misztériumát, és az ikon szemlélője (nézője) pedig a Szentlélek kinyilatkoztató cselekvésének engedelmeskedve fogadja be önmagába a megtestesült Fiút, és így egész lényével hozzá alakul.

A II. Nikaiai Egyetemes Zsinat ezerkétszázadik évfordulóján, 1987-ben, II. János Pál pápa *Duodecimum saeculum* kezdetű apostoli levelével emlékezett meg.¹³ E dokumentumban a pápa nem csak összefoglalta a nikaiai képteológia máig hangsúlyos pontjait, hanem azok érvényére hivatkozva mintegy meghívta a római egyházat a saját ikon-spiritualitása kialakítására. Ehhez:

- a) mindenekelőtt meg kell haladni a képekkel/szobrokkal kapcsolatos, Nagy Szent Gergely pápa óta hangsúlyozott, kateketikai-funkcionális szemléletet: igen, e képi ábrázolások célja az is, hogy segítsék a hit elmélyítését (*biblia pauperum*),¹⁴ de ezek, főleg Krisztus képei/szobrai egy ennél mélyebb hitbéli tevékenységre is meghívják a szemlélőt.
- b) Az Egyház ugyanis elsősorban azért ábrázolja képekben/szobrokban Krisztust, mert „meg van győződve arról, hogy a Jézus Krisztusban kinyilatkoztatott Isten megváltotta és megszentelte a testet és az egész érzékelhető világot, vagyis az embert a maga öt érzékszervével, hogy lehetővé

¹³ A levél eredetije: Ionannes Paulus pp. II, *Epistula apostolica Duodecimum saeculum ad universos ecclesiae catholicae episcopos duodecimo expleto saeculo a concilio Nicaeno II celebrato*, 4 decembris 1987; in AAS 80 (1988) 241–252. Mi itt e dokumentum latin–olasz kétnyelvű kiadásából dolgozunk: II. János Pál pápa 1997.

¹⁴ „Pictura in ecclesiis adhibeatur ut hi qui litteras nesciunt saltem in parietibus videndo legant, quae legere in codicibus non valent” – *Epistula ad Serenum Massiliensem*, in *MGH Gregorii I papae Registrum Epsitularum*, II, Lib. IX, 208, p. 195.

tegye számára, hogy »teremtőjének képmására állandóan megújuljon« (Kol 3, 10)¹⁵. A képkultusz célja Isten „belső megtapasztalása”, vagyis, hogy az ember szíve „belülről ismerje meg azt, akit a képeken ábrázolni merünk, Jézus Krisztust, Isten emberré lett Fiát, »aki ugyanaz tegnap, és ma és mindörökké« (Zsid 13, 8)¹⁶.

- c) Ezek mentén nem túlzás azt állítani, hogy a képekhez kapcsolható szemlélődő (belső) ima gyakorlata az imádkozó embert magát is ikonná teszi, hiszen így őbenne is felragyog a Szentlélek által a megtestesült Ige arca.

Második lépés: a „szent-kép” liturgikus vitalizálása, „aktiválása”

II. János Pál apostoli levelében a vallásos képtisztelet liturgikus helyzetét – a bizánci egyház hagyományos ikonteológiájára hivatkozva – az Isten igéjének hatásmechanizmusához hasonlítja: „Ahogyan a fizikai könyvek olvasása segít az Úr élő szavát felfogni, ugyanígy a festett kép kihelyezése lehetővé teszi nézés által az üdvösség misztériumaihoz való közeledést az azt szemlélők számára”¹⁷. E tekintetben különösen is hangsúlyos az ÁK rituális igénye arra, hogy Krisztus Urunk és a szentek képeinek megáldásában is legyen mindig helye az ige liturgiájának. Az ikon ugyanis – és ez Róma egyházának liturgikus, művészeti és

¹⁵ Ecclesia „sibi persuasit Deum in Iesu Christo revelatum carnem revera redemisse ac sanctificasse una cum universo aspectabili mundo, id est, hominem quinque instructum sensibus, ut is esse possit «qui renovatur in agnitionem secundum imaginem eius, qui creavit eum» (Kol 3, 10)” – *Duodecimum saeculum*, 9; in EV 10/1382.

¹⁶ Cor hominum „ut interior ipse cognoscatur, quem exterioribus nos effingere audemus figuris, Iesus Christus, Filius Dei, homo factus »heri et hodie idem, et in saecula« (Heb 13, 8)” – *Duodecimum saeculum*, 12; vö. II. János Pál pápa 1997, 2390.

¹⁷ „Perinde ac librorum materialium lectio sinit vivens Domini percipi Verbum, item omnino pictae imaginis exhibitio contemplantibus permittit ut per visum ad salutis perveniant mysteria” – *Duodecimum saeculum*, 10; vö. II. János Pál pápa 1997, 2384.

spirituális hagyományában a kora-középkortól konstans elem – „szavakkal festett valóság”:

- az Isten igéje „leplezi le”,
- és az áldás szavai teszik azt „élő misztériummá” az azt hittel szemlélő ember szívében.

Ez utóbbi egyértelműen megmutatkozik az ÁK három képmegáldó liturgiájának áldó imádságában, különösen azok lehangsúlyosabb részében, a *petitio*-ban:

Krisztus-kép megáldásának <i>petitio</i> -ja	A Mária-kép megáldásának <i>petitio</i> -ja*	Egy szent képe megáldásának <i>petitio</i> -ja**
Esdve kérünk tehát Urunk, hogy Krisztusnak ezt a képét tisztelő híveid ugyanazt érezzék, ami Jézus Krisztusban is megvolt, és akik a földi ember képét viselik, egykor a mennyieit is magukon hordozzák.	Szent Atyánk, könyörögve kérünk, hogy híveid, akik a Boldogságos Szűznek ezt a képét elkészítették, oltalma alatt örök biztonságban legyenek, és szívükbe vessék, amit szemükkel megtekintenek.	Engedd kérünk, hogy az Úr nyomában járva és szent N. példáját szemlélve eljussanak a teljes nagykorúságra, Krisztus korának tökéletes mértékére.

Az áldó liturgia az ikont (legyen az kép vagy szobor – Róma hagyományában mind a kettő ikon!) tehát az ember Krisztus-ikonná alakulásának szolgálatába állítja: a Krisztus-kép/szobor felrajzolja/megfaragja ennek kontúrjait, a szent képe/szobra a kivitelezés (korszak-, kultúra-, érzékenység- és ízlés-függő) stílusát adja, a Mária-kép/szobor pedig „bekeretezi” azt. A három ikon-kategória közötti különbség, tehát nemcsak teológiai, hanem spirituális-praktikus jellegű is – ezt nem lehet elégszer hangsúlyozni.

A szemlélődés ikonja „igei eredetű”, vagyis „telve van szavakkal”; a hozzá kötődő szemlélődő imádság – mint általában a szemlélődés – éppen ezért nem igényel szavakat, az alapvetően a szív (gondolattalan és szó-talan) csendjének imája. E lelkület Jób hitbéli útjának a dinamizmusa szerint alakul, vagyis „a hallásból a látásba”: „Eddig szóbeszédből hallottam felőled, most pedig saját szememmel látlak!” (Jób 42, 5)

* ÁK, 400, 1013. szám.

** ÁK, 407, 1027. szám.

Harmadik lépés: újra gondolni a szakrális művészet jelentőségét (ars sacra)

A bizánci egyházban a szakrális művészet mindig liturgikus is, vagyis nincs attól elvonatkoztatott „szent művészet”. A hívek otthonában lévő ikonok a szent liturgiából és annak ikonjaiból „hazavitt darabkák”. Róma egyháza különbséget tesz ugyan a liturgikus művészet, és az attól „külön életet élő” szakrális műalkotások között, de fel kell fedezzük, hogy minden szakrális művészeti alkotás végső értéke és igazi mélysége a liturgiához rendellen táruul fel, mert

- 1) a liturgia a szakrális művészet „csúcsa és forrása” is.¹⁸
- 2) Ha egy szakrális jellegű művészeti alkotás nem is kap helyet a liturgia terében vagy egy (bármilyen) liturgikus cselekményben, attól még identitását a liturgiával „összhangban” kapja meg.¹⁹ A szakrális képzőművészet alkotásainak liturgikus megáldása ezt az igazságot hordozza.
- 3) A szakrális művészet elsődleges célja²⁰ is az „Isten dicsőítése és az ember megszentelése”.²¹ E dicsőítő jelleget a képek megáldásának rituáléja is hangsúlyozza, amikor az áldó liturgia zsolozsmával való összekapcsolására ad lehetőséget.²²

¹⁸ Ld. a II. vatikáni zsinat *Sacrosanctum Concilium* kezdetű liturgikus konstitúciójának 10. pontját.

¹⁹ *Sacrosanctum Concilium*, 13. pont.

²⁰ *Sacrosanctum Concilium*, 122–124. pontok.

²¹ *Sacrosanctum Concilium*, 10. pont.

²² Ld. ÁK 390. oldal, 989. pont (a rítushoz csatolt *Bevezető megjegyzések* hatodik pontja).

Zárógondolat: A liturgia szemlélődő műfaj is

„A keresztény ikon újrafelfedezése segít felhívni a figyelmet arra is, hogy sürgősen reagálni kell az életünket a reklámokban és a tömegmédiában megjelenő sokféle kép elszemélytelenítő, olykor lealacsonyító hatásaival szemben; (az ikon) valójában egy olyan kép, amely egy láthatatlan Másik tekintetét hozza elénk, és hozzáférést biztosít a spirituális és eszkatologikus világ valóságához” – írja II. János Pál pápa az ikon (kép/szobor) ma különösen is szükséges gyógyító (!) valóságáról.²³ A „megszentelt képhez” kötődő kultusz (liturgia) és lelkiség (spiritualitás) a keresztény élet nem nélkülözhető valóságai: sem keleten, sem nyugaton. A személyes imaélet, és abban a szemlélődő imádság és a liturgia ugyanis kölcsönösen átjárják egymást, egyik feltételezi a másikat.²⁴ Éppen ezért a szemlélődés igen alkalmas formája (és a leginkább „energetizáló” formája) a liturgikus cselekményen való „tudatos, tevékeny és gyümölcsöző részvételnek”, vagyis annak a jelenlétnek, amelyet az Egyház kér a liturgikus cselekményeken részt vevő hívőktől.²⁵ A képekkel való csendes, „néző” imára ma igazán nagy szüksége van a vizuális/képi ingerek és információk cunamijában vergődő, és ezért elmélyülten figyelni egyre nehezebben tudó mai embernek, mert

- először is e „passzív, néző ima” dinamizmusa lelassítja a liturgikus cselekményen való részvételének szubjektív, belső ritmusát, sebességét;

²³ „Nova haec fere imaginis christianae detectio adiuuabit etiam ut conscii homines fiant quam sit necesse vehementer agere contra ipsa effecta, quae personam humanam exinaniant saepiusque deiciant, illarum multiplicium imaginum, quae vitam nostram afficiant in nuntus publicis communicationisque socialis instrumentis. Nam imago illa est quae aspectum in nos Auctoris invisibilis dirigit aditumque nobis ad res recludit spirituales et eschatologicas.” – *Duodecimum saeculum*, 11; in EV 10/2389.

²⁴ *Sacrosanctum Concilium*, 12. pont.

²⁵ *Sacrosanctum Concilium*, 11. pont.

- ez pedig segít neki a lehető legteljesebben megnyílni a liturgikus cselekményeket átjáró krisztusi jelenlétre.²⁶

Az „emberré lett Úr nézéséhez szokott szem”, vagyis a szemlélődés kegyelmi lehetőség, hogy a liturgikus cselekményeken is megláthassuk és megtapasztalhassuk az Istent.²⁷ A képek így feltáru-
ló ajtókká lesznek; az előttük/velük imádkozó, szemlélő valójában „váró ember”: vár, hogy beléphessen oda, ahol már „nem tükörben, homályosan látunk, hanem színről színre” (1Kor 13, 12), és közben „hasonlókká leszünk” a Szemlélt Úrhoz, mert „látni fogjuk őt úgy, ahogyan van” (1Jn 3, 2).

Irodalomjegyzék / Bibliography

- II. János Pál pápa. 1997. Duodecimum saeculum. Epistula apostolica (1987). In Enchiridion Vaticanum 10: 2363–2390. Bologna: EDB.
- A Katolikus Egyház Katekizmusa. A latin mintakiadás fordítása.* 2013. Budapest: Szent István Társulat.
- Alberigo, Giuseppe, et al., szerk. 1991. Conciliorum Oecumenicorum decreta. Bologna: EDB.
- Áldások könyve.* 2012. Budapest: Szent István Társulat.
- Augé, Matias. 1988. Eucologia. In *Nuovo Dizionario di Liturgia*, szerk. Domenico Sartore és Achille M. Triacca. Cinisello Balsamo: Edizioni San Paolo.
- De Benedictionibus. Rituale romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Ioannis Pauli II promulgatum.* 1984. Vatikán: Libreria Editrice Vaticana.
- Denzinger, Heinrich, és Peter Hünermann, szerk. 2004. Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai. Bátonyterenye – Budapest: Örökmécs Kiadó – Szent István Társulat.

²⁶ *Sacrosanctum Concilium*, 7. pont.

²⁷ Lásd erről a Katolikus Egyház Katekizmusának a szemlélődésről írt egyik pontját: „Jézus tekintetének fénye megvilágosítja szívünk »szemét«; megtanít arra, hogy mindent az Ő igazságának és emberek iránti együttérzésének fényében lássunk. A szemlélődő ima Krisztus életének misztériumaiban kezdődik. Így tanulja meg az »Úr belső ismeretét«, hogy jobban szeresse és kövesse Őt.” (2715. pont)

Rituale Romanum Pauli V pontificis maximi jussu editum aliorumque pontificum cura recognitum atque ad normam codicis juris canonici accomodatum Ssmi D. N. Pii papae XII auctoritate ordinate et auctum. 1954. Vatikán: Typis Polyglottis Vaticanis.

Rituale Strigoniense seu formula agendorum in administratione sacramentorum ac ceteris Ecclesiae publicis functionibus. 1909. Regensburg: Pustet.

Sacrosanctum Concilium. Konstitúció a szent liturgiáról. 2000. In *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*, szerk. Diós István. Budapest: Szent István Társulat.

Szentelések és áldások. 2022. Budapest: Szent István Társulat.

Szentelések és áldások a Rituale Romanum alapján (Ideiglenes használatra). 1980. Budapest: Országos Liturgikus Tanács.